
Kommentti Nyforsin ja Räsäsen kirja-arvosteluun

Timo Toivonen

Tässä lehdessä (2/00) julkaistiin Hanna Nyforsin ja Merja Räsäsen arvio kirjastani "Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia". Arvio oli myönteinen, ja sitä oli siten hauska lukea. Arviossa oli kuitenkin eräs mielenkiintoinen väärinkäsitys. Arvioijat lainaavat kirjani loppuluvusta (395) John Madgen klassisen empiirisen sosiaalitutkimuksen historian (*The Origins of Scientific Sociology* 1963) alkusanoja, jotka kuuluvat näin: "Kypsällä tieteellä on sofistikoitua ja systemaattiset aineistonkeruumuotonsa, soveliaat analyttiset työkalunsa ja tarkoituksenmukainen käsitteistönsä. Kaikki nämä instrumentit ovat nyt sosiologiassa jossain määrin käytettävissä". Kommentoin tätä lausetta näin: "Valitettavasti tämä optimistinen näkemys ei ole toteutunut" jne.

Arvioitsijat kuitenkin sanovat näin: "Kirjoittaja toteaa, että valitettavasti tämä optimistinen nä-

kemys ei toteutunut tämän teoksen osalta" (218). Näin voi tietysti olla, mutta tuollaista en kirjoittanut. Tarkoitin sitä, että vielä 1960-luvulla Madge ja monet muut uskoivat, että sosiologia alkaa pikku hiljaa muistuttaa kovia luonnontieteitä vakintuneine terminologioineen ja metodologioineen. Madgen mukaan luonnontieteissäkään ei kukaan puhu ranskalaisesta fyysikasta tai italialaisesta tähtitieteestä.

Minun olisi pitänyt selittää asiaa hieman tarkemmin, sillä arviointsijoitteeni lausuma heijastellee sitä, että se, mikä olisi ollut täysin selvä tieteenfilosofinen viittaus vielä 1980-luvulla, ei sitä enää liene. Joka tapauksessa Madgen lausumaan liittyy ajatus kaikkien tieteiden samankaltaisuudesta - tai tarkemmin sanottuna - samankaltaisuudesta kovien luonnontieteiden kanssa, mikä on ns. loogisen positivismin keskeisimmistä ajatuksista.

Ajatus kaikkien tieteiden samankaltaisuudesta on vanha. Se on aivan ilmeisesti läsnä esimerkiksi jo kirjassanikin mainituissa Millin päättelysäännöissä vuodelta 1843, mutta vasta 1920-luvulla looginen positivismi alkoi saavuttaa hegemonista asemaa tieteenfilosofiassa. Se oli peräisin nuorten lahjakkaiden (ja usein sosialististen) filosofien "Wienin piiristä", koska Wienin yliopisto oli keskeinen koulukunnan sijaintipaikka. Natsien valtaantumisen jälkeen ryhmä emigroitui miltei kokonaan 1930-luvulla Yhdysvaltoihin pääasiassa poliittisista ja etnisistä syistä.

Yhdysvalloissa looginen positivismi alkoi vaikuttaa voimakkaasti kansantaloustieteeseen ja sosiologiaan. Tämä johtui paljolti jo siitä, että monet Euroopasta emigroituneet yhteiskuntatieteilijät kuten ekonomisti Joseph Schumpeter ja sosiologi Paul F. Lazarsfeld (alkujaan matemaatikko) olivat olleet hyvin lähellä Wienin piiriä. Loogisen positivismin vaikutuksen lisääntymiseen vaikutti myös erilaisten tilastollisten menetelmien nopea kehitys. Tämä oli omiaan luomaan illusiota siitä, että ollaan hyvin lähellä aikaa, jolloin inhimillisen käyttäytymisen tutkimus on kuin fysiikan tutkimusta. Tähän viittaa Madge "analyttisillä työkaluillaan". (Nimen sosiaalfysiikka oli lanseerannut jo 1800-luvulla Quetelet).

Loogisen positivismin ihanteiden mukainen tie edellytti tilastotieteen käyttöä. Hypoteeseja voidaan koetella sen mukaan vain silloin, kun meillä on käytössämme jokin suurehko standardoiduilla mittareilla varustettu aineisto, kuten survey-aineisto on, eli Madgen sanoin ovat olemassa "sofistikoidut ja systemaattiset aineistonkeruumuodot". Tästä syystä Madgen kirjassa ei käsitellä ollenkaan mm. Marxia, Simmelia, Spenceriä, Tönniestä jne. Weberin sanotaan olevan rajatapaus, mutta hänet jätetään kuitenkin käsittelemättä, koska Weberin talonpoikaistoa koskevat surveyt ovat vain vaatimaton osa hänen "kirjallista tuotostaan", kuten Madge sanoo. Mainittujen henkilöiden mainitaan kuitenkin antaneen sosiologialle joitain mielenkiintoisia ideoita. Mutta mukana on ilmeisesti paljolti laajojen aineistojen (mutta täysin vinojen) takia mm. Albert Kinsey, jonka päätyön (Kinsey'n raportti) kuuluisuus johtuu enemmänkin ihmisten tirkistelyhalusta kuin korkeatasoisesta tutkimuksesta.

Korostettakoon, että vaikka loogisen positivismin ihanteiden mukainen empiirinen yhteiskuntatutkimus edellyttää yleensä tilastotieteen käyttöä, ei tilastotieteellisen analyysimenetelmän käyttö

edellytä positivismia. Itse esimerkiksi olen sitä mieltä, että yhteiskunta on kausaalisesti jäsentynyt, koska käytännön elämässään niin on pakko ajatella. Positivismin mukaan taas emme voi tietää kausaalisuhteista mitään, on olemassa vain asioiden yhteistä vaihtelua.

Huomattavaa on, että monet kiivaimmat positivistiset julistajat – kuten George Lundberg – eivät juurikaan olleet tehneet empiiristä tutkimusta. Sen sijaan empiiristä tutkimusta tekevien sosiologien parissa tilanne oli toinen, ja menetelmiä käytettiin monipuolisesti. (Analogia lieinee nykykeskusteluun olemassa.) Esimerkiksi sosiaalisten ongelmien tutkimukseen erikoistuneiden nk. Chicagon koulun sosiologien oli "pakko" käyttää tutkimuksissaan myös osallistuvaa havainnointia yms. pehmeitä menetelmiä: eiväthän laitapuolen kulkijat mihinkään postikyselyihin vastanneet – eivät silloin eivätkä nytkään.

Tarkoitin siis vain, että Madgen kaavailema kehitys ei ole toteutunut. Voisi jopa sanoa, että kehitys on kulkenut vastakkaiseen suuntaan: ihmistieteet ovat fragmentoituneet yhä enemmän ja enemmän. "Ranskalaisen" koulun kannattaja ei tiedä mitään "italialaisesta" koulusta.

Otetaan tähän lopuksi esimerkki erityisesti ranskalaisen Michel Foucaultin nimeen liittyvästä diskurssianalyysistä. Diskurssi voidaan mielestäni määritellä puheeksi (tekstiksi, kuvaksi), johon liittyy tietty sosiaalinen asema ja valtasuhteet (ks. kirjani s. 129-134). Diskurssi on aivan selvästi samantapainen käsite kuin "porvarillinen hegemonia", minkä käsitteen lanseerasi jo 1910-luvulla italialainen marxisti Antonio Gramsci. "Diskurssianalyttikot" eivät kuitenkaan juuri koskaan viittaa Gramsciin - ehkä ei myöskään siksi, että marxilaisuus on nykyisin pahasti passé!

Toisaalta diskurssianalyysi liittyy käytännössä useinkin juuri tiettyihin tutkimusaiheisiin ja suuntauksiin, kuten esimerkiksi kvalitatiiviseen valtasuhteiden tutkimukseen (naisten, etnisten vähemmistöjen jne. asema). Mutta esimerkiksi sellainen sosiaalishistorioitsija, joka haluaa selvittää, merkittiinkö vuosisadan alkupuoliskon väestönlaskennoissa tiedostetuista ja tiedostamattomista syistä "maanomistajiksi" myös aivan pikkuisen palstan omistavia sekatyöläisiä, ei miellä tekevänsä diskurssianalyysia, vaan normaalia kriittistä lähdetarkastelua. Tuskin myöskään "diskurssianalyttikko" mieltää tällaisen tilastojen kanssa puuhaavan tyyppin hengenheimolaisekseen.

Toivoakseni olen nyt selventänyt riittävästi sanavalintaani: "valitettavasti". Olematta tiukka looginen positivist, uskon, että jos edellisissä esimerkeissä kuvattuja traditioiden ja koulukuntien katkoja voitaisiin nykyistä enemmän välttää ja yhdistää esimerkiksi terminologiaa, niin siitä olisi yhteiskuntatieteille paljon hyötyä.

Eri asia on käykö näin, sillä juuri "oikeiden"

termien käyttö paljastaa sen, oletko ajassa mukana vai et. Puhu siis esimerkiksi "verkottumisesta" eikä "yhteistyöstä". Sosiologiaa ja oikeastaan kaikkia yhteiskuntatieteitä voineekin luonnehtia Stephen ja Jonathan Turnerin Madgea myöhemmän (1990) sosiologian historiteoksen nimellä "The Impossible Science".